

НАЙМЕНУВАННЯ ЖІНОК-ШЛЯХТЯНОК НА ВОЛИНІ У XVI–XVII СТ.

Ірена Митнік

*Варшавський університет
вул. Штурмова, 4, м. Варшава, Польща 02-678
iwmytnik@uw.edu.pl*

Розглянуто ознаки українського антропонімікону представниць найвищого привілейованого прошарку – шляхтянок волинської землі XVI–XVII ст. Описано імена, одержані при хрещенні, антропонімні формули, які, слугуючи ідентифікації, ставали мовним засобом соціальної диференціації особи в тогочасному суспільстві. Для розкриття проблеми використано низку маловідомих джерел XVI–XVII ст. Висловлено думку, що засоби і способи найменування жінок-шляхтянок, відмінні в різножанрових документах фіксації, ілюструють свою залежність від соціально-культурного чинника.

Ключові слова: найменування жінок-шляхтянок, апелятиви, антропоформули, патроніми.

Становище жінки в давній Україні було зумовлене її суспільною належністю, громадянським станом та місцем у сім'ї [1: 142–144]. Оскільки сім'я була патріархальною, то соціальне становище жінки узаконювали настанови Литовських статутів, за якими вона перебувала під опікою батька, чоловіка чи, ставши вдовою, когось із родичів. Статути, хоч і обмежували громадянські права жінки, але залишили їй особисті права. Тому в щоденному сімейному житті українська жінка займала порівняно високе становище і за відсутності чоловіка могла володіти маєтком, беручи на себе відповідальність за господарство та сім'ю.

У статті розкриємо особливості найменувань жінок-шляхтянок, які становили самостійну соціогрупу в суспільстві. Наше завдання – описати способи творення і структуру антропоформул, зібраних із маловідомої джерельної бази XVI–XVII ст. (див. список скорочень і джерела).

Шляхтянки були учасницями публічної сфери життя, це сприяло зростанню їхнього значення у привілейованому прошарку: вони ставали просвітительками, меценатами культури та освіти. Волинь прославилась благородною діяльністю таких жінок, як княгиня Софія Чорторийська (фінансово забезпечила заснування друкарні в Рохманові, де надруковано «Учительное Євангеліє» Кирила Транквіліона Ставровського) чи Галшка Гулевичівна – одна із засновниць і фундаторка Київського братства, монастиря і школи при ньому.

Щодо правового становища заміжньої жінки, то її дієздатність зумовлена була звичаєм і негативним ставленням соціуму до неї як до представниці слабкої статі: «для заміжньої жінки існувало поєднання нормативності її підпорядкування чоловіку як опікуну з часто формальним характером цих опікунських повноважень; для вдови необхідність опіки простежується лише на рівні казуїстики» (цит. за: [2]). Актові книги свідчать про постійну присутність опікуна жінки у ведених нею судових справах та обмеження її дієздатності сферою звичаю. Однак судова практика

свідчить і про те, що жінка вищого стану могла купувати й продавати майно та вступати в юридичні зобов'язання.

Обмеження правової спроможності жінки-шляхтанки, зумовлене й підсилене патріархальним ладом та звичаєм, пояснює низьку частотність жіночих найменувань у давніх документах. Її другорядна – супроти чоловіка – роль у сім'ї та в соціумі зумовлювала появу присвійних найменувань, як це виявляє структура імен. Форми, наявні в документах, стосуються найчастіше вдів, яким фактично належала роль голови сім'ї, а разом з тим, і правові та економічні привілеї, що мали допомогти у веденні домашнього господарства.

Джерела зберегли і жіночі найменування синтетичного характеру, і назви по батькові, утворення від чоловічих назв, що вказують на залежний від батька чи чоловіка статус дочки, дружини; нечисленні утворення, які структурно дорівнюють найменуванням чоловіків; аналітичні, дискриптивно виражені форми [3]. Фемінитиви, залежно від характеру джерельного документа, утворювали менш і більш складені антропоформули.

Засоби найменування жінок

Найменування дочок. Зібрані назви становлять невеликий за обсягом матеріал. У джерелах їх супроводжують апелятиви: *паньна*, *дочка* чи *panna*, *corka* (якщо це документи, написані польською мовою). Проте частіше, зокрема в текстах, написаних високим стилем, про цивільний статус жінки свідчив контекст. Патроніми жіночого роду фіксували, як правило, у записках судових книг, що стосувались купівлі, продажу чи передачі у спадок маєтків жінок уже заміжніх. Вага цих документів та канцелярський стиль зумовлювали точну ідентифікацію з використанням багатоконпонентних формул, які (крім відчоловічих найменувань) містили також патроніми дочок, що говорили про їхнє родове походження. Отже, форми по батькові – це переважно назви, які стосувались заміжніх жінок або вдів.

Найменування дівчат утворювали за допомогою суфіксів *-овна(я) /-евна(я)*, *-'анка*, принагідно *-ина(я)*. Були й антропоніми на *-а(я)*, утворені від чоловічих відтопонімних найменувань із суфіксом *-ський/-цький // -скі -цкі*. Фемінативи, які походять від них, могли виникати лише шляхом зміни парадигми. Відношення батько-дочка передавали також форми родового відмінка однини антропоніма батька.

Знаходимо й назви зі суфіксом *-овна(я)/-евна(я)*. Основою цих патронімів найчастіше були прізвищеві найменування батьків. У «Волинських грамотах», які багаті на фемінитивні утворення, назви по батькові могли походити і від імені, і від прізвищевої назви батька, наприклад, *Федора Гневошо(в)на Киселе(в)на* WH 1577. Назви, утворені від основ на приголосний, у нашому матеріалі поєднувалися також з основами на *-о*, приміром, *Петърова Денисковная* PWL 1565.

XVI ст.: *Wasiłjewaja Bohdana Chrebtowna* DW 1569, *Marja Kiselewna knjahinja Iwanowaja Czetwertenskaja* DŁ 1569, *Маря Денисковна* ІВ 1573, *Га(н)ны Миколає(в)ны Остик(в)ны* (Род.) WH 1571, *Олена Киселевна* WH 1569, *Зофея Боговитиновна* TU 1561.

XVII ст.: *Eudochiey Dederkałowny* (Род.) AGZ 1684, *Anny Korybutowney xieźnej z Wiszniowca* (Род.) AGK 1684, *Holubką Łosiowną* (Op.) LK 1663, *Maryanną Hulewiczówną Pawłową Pietruszewską* (Op.) KG 1700.

Назви із суфіксом *-'анка* здебільшого походили від прізвищевих назв та придомків з основою на *-а*.

XVI ст.: *Katerina Skorutjanka DW 1569, Марина Три(з)ня(н)ка Ждановая Коло(н)таєвая WH 1577.*

XVII ст.: *Aleksandre Hrozianke Chowanska (Зн.) AGK 1684, Barbarze Hruszance (Дав.) AGK 1684, Puzynianki (Род.) PNL 1677.*

У багаточленних формулах, що містили два найменування на *-(ськ)а(я)/-(цьк)а(я)*, назвами дочок є форми, що стоять поруч із патронімами із суфіксом *-овна(я)*, утворених від імені батька. Деякі з них, це фемінітиви на *-(ськ)а(я)*, походять від назви маєтку, успадкованого від батьків, які в ході запису стосувались уже заміжньої жінки, скажімо, *Евдоки(м)я Ю(р)євна Ве(р)бьская В(а)новская Васи(л)євая Мирови(ц)кая WH 1571*, що була власником родового маєтку Вербоє-Вохнов. Подібні приклади з давньої галицької та львівської земель наводить у своїй праці В. Шулцьовська [4: 75–76].

XVI ст.: *Яновоє Поко(в)скоє Катери(н)ы Васи(л)євн(ы) Ружи(н)скоє (Род.) WH 1571, Лавриновая Иваницкого Матрена Семеновна Иваницкая WH 1571, Павлова Шпаковская, подсудковая володимерская Любка Федоровна Вортыцкого WH 1569, Маря Юревна Голианская Андреевая Курпская, бывшая Михаилова Тихновича Козинская TU 1561, Марєю Дмитровною Буремскою (Ор.) IB 1573.*

XVII ст.: *Aleksandre Hrozianke Chowanska (Зн.) AGK 1684.*

Патроніми жіночого роду із суфіксом *-ина(я)* рідкісні. Зафіксовано лише поодинокі приклади в джерелах з XVI ст., що утворені від імен батьків з давньою основою на *-а*: *Ганною Богдановною Путятинною (Ор.) II 1570.*

Антропоформули, які дорівнюють прізвищевій назві батька в родовому відмінку однини, походять від дескриптивних утворень, які вказують на відношення «батько–дочка». Вони постали шляхом еліпса загальної назви. Якщо прізвищева назва батька була відтопонімною назвою, її можна було вживати паралельно із флексійною формою на *-(ськ)а(я)/-(цьк)а(я)* в називному відмінку однини, наприклад, *Ивановая Дчжусиня Ляхо(в)ская Пела(з)на А(н)дрѣевна Ко(л)пыто(в)ского WH 1577*, але: *Орина А(н)дрее(в)на Ко(л)пыто(в)ская Якимовая Лине(в)ская WH 1577, Катериною Сла(в)ского WH 1571*, але: *Катерина Сла(в)ская Ти(х)новая Радови(ц)кая WH 1571*. Однак часом патронімне відношення, виражене прізвищевою назвою батька в родовому відмінку однини, могло бути підсилене використанням як дериваційної основи і патронімної форми, утвореної від прізвищевої назви батька. Такі приклади походять з «Волинських грамот» (див. записи, що стосуються дочки волинського шляхтича Миколая Остика: *Львовая Алекса(н)дровича Санькгушко//вича Коше(р)ская, Ганна Миколаєвна Остиковича WH 1569*).

XVI ст.: *панну Га(н)ну Богдано(в)ну Хобо(л)то(в)ского WH 1571, Анна Mikołajowna Hrennickiego RW 1583, Барбара Михаіловна Козинского, кашталянка луцкая Миколаєвая Ярославовича WH 1571, Ми(л)кою Лидухо(в)ско(з)[о] Бо(з)дано(в)ною WH 1577*

XVII ст.: *Maryna Bereznickiego KG 1665.*

Найменування жінок. Деривати від чоловічих назв супроводжуються в документах апелятивами: *кнегиня, княгини, п(а)ни, малжонка, жона, matka, вдова та xiężna, pani, małżonka, żona, matka, wdowa* (у польськомовних джерелах). Значну частину форм утворюють парадигматичні деривати із суфіксом *-а(я)*, утворені від відтопонімних найменувань, які домінували в антропонімії шляхти Волині. Досить часто

фіксуються також маритоніми на *-ова(я)/-ева(я)*. Решта – це деривати із суфіксом *-ина(я)*, *-а(я)*, *-'анка*, а також форми Р. в. одн. прізвищевої назви чоловіка. Декілька прикладів становили утворення, що дорівнювали прізвищевій назві чоловіка.

Із парадигматичним закінченням *-(ськ)а(я)/-(цьк)а(я)*. XVI ст.: *Michayłowoie Berestskoie z Berestka* (Род.) PZŁ 1545, *Iwanowa Białostocka* RŁ 1583, *Dymitrowa Buremska* RŁ 1583, *Мари Федоровое Гладское* (Род.) WH 1569, *Ławrynowa Iwanicka ze wsi Iwanicz* RŁ 1583, *Bohuszowa Korecka* RŁ 1583, *Hawryłowa Hulewiczowa Sernicka* RW 1583, *Aleksandrowaja jee miłost Wisznieweckaja* DW 1569;

XVII ст.: *Бабиньская* PW 1662, *Iwanowa Berezecka* PWW 1621, *Mikołajowej Serebryskiej* (Gen.) PW 1662, *Катарини Вишневецкое* (Род.) TU 1638, *Maniszy Zbaraskiej* (Род.) LW 1663.

Із суфіксом *-ова(я)/-ева(я)*. Фемінітиви із цим суфіксом в більшості походили від імені чоловіка, зрідка від його прізвищевої назви. Жінок часто ідентифікували за допомогою обох цих форм. У джерелах XVI ст. маритоніми на *-ова(я)*, що стосувалися шляхтянок, могли мати форму Р. в. одн. (від назви живого чоловіка) і вживатися паралельно із суфіксальними формами на *-ова(я)* або були утворені від імені свекра, наприклад: *Ивановая Семенови(ч)а Ната(л)я Васи(л)евна Ку(р)цевича* WH 1570 // *Ивановая Семенова Во(и)ская (...)* *Ната(л)я Васи(л)евна Ку(р)цевича* там же (чоловік: *Иван Семенович Войський*). Найменування, виражені Р. в. одн. прізвищевої назви чоловіка, були типовими для мови судових актів.

XVI ст.: *Dachnowaja* PZŁ 1545, *Во(и)тсховая Го(л)ковая Га(н)на Ва(н)ковъна* WH 1569, *Миколаєвое Остикое Ганни Романовни любецкого* (Род.) WH 1569, *Мухайłowoie Semaszkowoie* (Род.) PZŁ 1545, *Soltanowoie* OŁ 1552, *Hrehorowey Tolmaczowey* (Род.) PWL 1567.

XVII ст.: *Kondratowa Choroszkowa* PWW 1621, *Daszkiewiczowey* (Род.) PŁ 1678, *Anny Hulewiczowey* (Род.) PŁ 1678, *Aleksandry Paszkiewiczowey* (Род.) AGK 1684, *mikołaiowa Siemaszkowa* PWW 1621, *Еву Татаłajowey* (Род.) PW 1662.

Із суфіксом *-ина(я)*. Суфікс *-ина(я)* послідовно сполучався з основами на *-а*, утворюючи найменування жінок від прізвищевих назв чоловіків, значно рідше від імен, даних при хрещенні.

XVI ст.: *Romanowoie Catinoie* (Род.) PZŁ 1545, *кнги Илиное Костентиновича Острозкое кнги Беаты с Костельца* (Род.) TU 1563, *Michayłowoie Kozeczynoie* (Род.) PZŁ 1545, *Кузминая Заславская* AS III 1533, *Bohdanowoie Władyczynoie* (Род.) PZW 1545.

XVII ст.: *Nastazyi Ludwiskiego Jerzyney Caryniney* (Род.) PW 1662, *Szymonowey Koziczney* PW 1662, *iey mości paniey Krystyny z Wkry, pierwszego małżeństwa Moyżeszowey Sieniuciney* (Род.) KG 1665, *Krystyny Tyszczyney* (Род.) KGL 1680.

Які дорівнюють прізвищевій назві чоловіка в Р. в. одн. Антропоніми цього типу походять з дескриптивно виражених форм, що говорили про відношення «чоловік–жінка». Вони утворювалися не лише від прізвищевої назви, але також від імені по батькові.

XVI wiek: *Романовая Гулевича* PWL 1567, *Bohdanowoie Kostiuszkowicza* (Род.) PZŁ 1545, *Барбара Михаиловна Козинского, кашталянка луцкая Миколаєвая Ярославовича* WH 1571, *Лавриновая Богушевича Ивани(ц)кого Матрена Семеновна Ивани(ц)кая* WH 1569, *Климентовая Войнича* PWL 1565.

Які дорівнюють прізвищевій назві чоловіка. Ці маритоніми належать до рідкісних. Усі фіксації походять із XVI ст.: *Богумила Медвідь* ВМ 1567, *Софія Пиво Опольська* ВМ 1568, *Марина Хмара* ВМ 1584.

Аналітичні утворення. Для ідентифікації волинських шляхтянок використовувались два типи аналітичних найменувань: відтопонімні та родинні.

Відтопонімні дескрипції інформували про походження, вказуючи на родову земельну власність батька, і виконували функцію родової назви. З них повстали пізніші прізвища. Наприклад, антропоформула, що стосувалася дружини Івана Ляховського: *Галены з Кграева Ляхо(в)скоє* (Род.) ВН 1570, яка в іншому місці була записана як *паньна Галена Крає(в)ская*, чи формула, яка стосується Софії, дочки Софії Семенової Ляховської: *Миколаєвая Сметанъчиная Зофея Семеновна з Ляхова* ВН 1571. Щодо найменувань відомих історичних осіб, то роль аналітичних антропонімів можуть виявляти різні джерела. У записі *Александровоє зє Збаража Порицкоє кнегини Ганни з Баворова* (Род.) ТУ 1595 останній відтопонімний прийменниковий вираз є найменуванням Анни Баворовської, дружини князя Олександра Порицького. У записі *кнзги Илиное Костентиновича Острозкоє кнзги Беаты с Костельца* (Род.) ТУ 1563 аналітичне найменування вказує на родову майно Беати Костелецької, дружини Іллі Константиновича Острозького. Подібно у формулі *кнегини Юревая Збаразка Барбара с Козина* ТУ 1583, яка стосується Варвари Козинської, другої жінки князя Юрія Збаразького.

Аналітичні відтопонімні найменування, як підтверджує контекст, могли також нести інформацію про родову власність чоловіка: *Jakowowaja Jalowickaja Owdotia Kozinskoho z Jalowicz* DŁ 1569, *Iwanowaja Ljubeckaja Olena z Ljubcza* DŁ 1569, *Oksakowaja Posjahoweckaja Owdotja z Posjahowiec* DŁ 1569. Наведені приклади вживались поруч або паралельно із синтетичними формами на *-(ськ)а(я)*.

Засоби, які використовували для найменування жінок у давній Волині, формувалися під впливом суспільно-культурних чинників. Не дивно, що патронімні та маритонімні найменування виражали залежність дівчини, жінки від батька та чоловіка.

Таблиця

Ідентифікація волинських шляхтянок

Суфікс	Найменування дочок		Найменування жінок	
	XVI ст.	VII ст.	XVI ст.	XVII ст.
-ОВНА(Я) /-ЕВНА(Я)	X	X	–	–
-СЬКА(Я)/-(ЦЬКА)А(Я)	X	X	X	X
-‘АНКА	X	X	–	–
-ИНА(Я)	X	–	X	X
= ПН ¹ батька/чоловіка в Р. в. одн.	X	X	X	–
= ПН чоловіка	–	–	X	–
-ОВА(Я) /-ЕВА(Я)	–	–	X	X

¹ ПН – прізвищева назва.

Зібраний матеріал засвідчив, що назви дівчат-шляхтянок утворювалися за допомогою суфікса *-овна(я)/-евна(я)*. Відомі були також і форми, виражені прізвищевою назвою батька в Р. в. одн. Їх наявність може пояснювати низьку участь патронімів, утворених від прізвищевих назв на *-ський/-цький // -скі/-цькі*, в ідентифікації волинянок. Зафіксовано також фемінітиви із суфіксами *-'анка, -ина(я)*. Первинна сполучуваність суфікса *-овна(я)/-евна(я)*, узалежнена від прізвищевої назви батька, була порушена. У кількох записах цей суфікс поєднувався з основами на *-о*. Суфікс *-ина(я)* зберіг свою первинну дистрибуцію.

Основну частину найменувань, утворених від назв чоловіків, становлять флексійні деривати на *-(ськ)а(я)/-(цьк)а(я)*, що зрозуміло, з огляду на домінування синтетичних відтопонімних найменувань у чоловічій шляхетській антропонімії та з можливістю творити фемінітиви лише змінивши парадигми найменувань. На другому місці опинилися імена на *-ова(я)/-ева(я)*. Цей суфікс утворював назви, похідні не лише від імен, але також від прізвищевої назви чоловіка. Основу більшості цих найменувань становлять антропоніми, закінчені на приголосний. Дистрибуційні обмеження характеризують також суфікс *-ина(я)*, який послідовно сполучувався з основами на *-а*. У XVI ст. виступали також фемінітиви, які своєю формою дорівнювали прізвищевій назві чоловіка в Р. в. одн. або його імені по батькові. Останні походили з колишніх дескрипцій, які вказували на залежність «батько—син». Зафіксовано також нечисленні приклади антропонімів, що дорівнюють прізвищевій назві чоловіка. До ідентифікації використовувались й аналітичні форми. Це були відтопонімні дескрипції, які вказували на родову земельну власність чоловіка та виконували роль родових найменувань.

Способи найменування жінок

Найменування представниць привілейованого прошарку Волині мали різну будову. Залежно від документа вживались формули більше або менше поширені, так як і в чоловічій антропонімії. Здебільшого це були багатоконпонентні формули, які й лягли в основу розмежування найменувань шляхтянок від ідентифікації представниць міщанства чи селянства.

У документах високого рангу ці формули були багатоконпонентними (очевидно, тому що стосувалися переважно справ спадщини, дарчих записів, заміжних жінок, вдів, даючи точну інформацію про їхню дійсну сімейну ситуацію, походження та родову належність). Вони містили різні найменування, утворені від імені або імен чоловіка, його актуальних патронімів у Р. в. одн. чи родових назв та форм, тотожних прізвищевим назвам батька або чоловіка. До ідентифікації використовувались також відтопонімні дескрипції, що вказували на родові маєтки чоловіка або батька, або сімейні дескрипції. Усі ці елементи утворювали найчастіше чотири- і п'ятичленні антропоформули, подеколи складені навіть із шести чи семи компонентів (не враховуючи екстраонімних засобів, що інформували про суспільний чи цивільний статус, посаду або чин чоловіка), наприклад: *Алекса(р)дрова(я) Богдановича Загоро(в)ская Зоф(е)я Ивано(в)на Жеславского* WH 1571, *Васи(л)євая Пе(т)ровича Загоровская, ка(ш)талянов(а)я з(е)м(л)и Бря(с)ла(в)ско(е), горо(д)ничая воло(ди)ме(р)ская, Катерина Ивано(в)на Чо(р)торы(с)ко(е)[о]* WH 1571. На подібні натрапляємо, передусім, у судових актах XVI ст. Вони могли стосуватись і жінок, які вдруге вийшли заміж та одержали ім'я за допомогою патронімів і назв, утворених від антропонімів покійного і нового чоловіка, наприклад: *Maryna Bereznickiego pierwszego małżeństwa*

Konstantowa Porwaniecka, a teraz wtórego Aleksandrowa Strybuniecka KG 1665, Маря Юревна Голианская Андреевая Курпская бывшая Михаилова Тихновича Козинская TU 1561. Ідентифікація вдів з використанням антропоформул, що містили патроніми й утворення від чоловічих назв, відома була і в давньому мельницькому повіті, що на Підляшші [5: 194].

Не було чітко усталеної черговості та структури окремих типів найменувань. Антропоформула переважно починалась ім'ям, одержаним при хрещенні, наприклад: *Фенна Юрена Семенова Краєвская 1538 IV AS, Ohrefina Branska z Bran DŁ 1569*, яке могло також стояти всередині: *Але(к)са(н)дрова Лесотиная Ма(р)я Оле(х)но(в)на Бо(р)зобогато(е)[о] Красе(н)ско(е)[о] WN 1569, Бо(г)данова Ко(с)тюшковича Хобо(л)то(в)ско(е)[о] Олена Тимофее(в)на Кисле(в)на WN 1570, Перьфуровна Па(н)ко(в)ая Федора Па(в)ло(в)на Якови(ц)кая WN 1571* або вкінці: *княгини Олизарева Шиловича княгини Федка AS I 1502, княгини Михаилова Сонькушковича княгини Аньна AS I 1501, княгиня Иванова Юревича Жеславская княгиня Олена AS III 1520.* Останні приклади зафіксовано лише в «Архіві князів Сангушків» і стосуються дружин князів. У джерелах XVI ст. маритоніми, що мали форму Р. в. одн. актуального патроніма чоловіка, могли вживатись паралельно з дериватами на *-ова(я)*, утвореними від імені свекра, наприклад: *Иванова Семенови(ч)а Ната(л)я Васи(л)евна Ку(р)цевича WN 1570 // Иванова Семенова Во(и)ская (...) Ната(л)я Васи(л)евна Ку(р)цевича* там же (чоловік: *Iwan Semenowicz Wojskuj*). Схожу варіативність морфологічної форми бачимо в найменуваннях дочок, які, як правило, утворювалися за допомогою суфікса *-овна(я)/-евна(я)*, подеколи могли набувати форму Р. в. одн. пароніма, утвореного від ПН батька, наприклад: *Львовая Алекса(н)дровича Санькушко//вича Коше(р)ская, Ганна Николаевна Остиковича WN 1569 // Ганьна Николаевна Остиковна* там же (батько: *Mukolaj Ostyk*), *Томиль Даниловнъ Попелевича WN 1571* (батько: *Данилей Попел*). Це стосується також найменувань заміжніх жінок, які (як у випадку з дочками) могли бути підсилені шляхом творення форми Р. в. одн. пароніма, утвореного від ПН чоловіка, наприклад: *Федорово(и) Солтановича пнеє Га(н)ны (Род.) WN 1577* (чоловік: *Федор Солтан*). Більшість із них – це антропоніми, похідні від поширених серед шляхти відтопонімних найменувань: *Гаврилова Якови(ц)кая, по(д)судковая зє(м)ская повѣту Воло(д)име(р)ского Марина Васи(л)евна Я(н)чи(н)ского WN 1577.*

Шляхтянки-вдови, з огляду на свій цивільний статус, який був пов'язаний з деякою юридичною самостійністю, записувались у документах частіше від інших жінок. Заміжні жінки, однак, могли заміщати відсутнього чоловіка перед королівським представником і скласти присягу на вірність королеві, про що й говорять «Акти Унії Польщі з Литвою». У таких документах антропоформули точно ідентифікували цю особу. Поруч з ім'ям найчастіше виступали маритоніми, а також вирази, що вказували на місце проживання. Тільки принагідно використовувались типові для мови судових актів патроніми, що вказували на родову належність, наприклад: *[Ma]rja Kiselewna knjahinja Iwanowaja Czetwertenskaja z Borowicz DŁ 1569, Hrihorewaja Kozinskaja Owdotja z Watina DŁ 1569, Jurewaja Owluczimskaja Anna s Czernewa DW 1569, Maskowa Szpakowska Ohrenka z Szpakowa DŁ 1569.*

Натомість у податкових реєстрах та інвентарях волинської землі, де головна інформація стосувалась різних зобов'язань (наприклад, призначення коней на воєнну службу) чи в люстраціях та ревізіях замків, де описувалась нерухомість (будинки, двори, земля), способи ідентифікації були прості. Тут найчастіше вживались дво-

членні формули, наприклад: *Siemionowa Hutorowa* RŁ 1583, *Nastazia Koziczina* RW 1583, *Iwanowa Łosiatynska* RK 1583, *Mikołajowa Zbarazka* RW 1583, *Samuelowa Woroniczowa* PNW 1678. Формули з більшою кількістю компонентів траплялись зрідка: *Dymitrowa Jalowicka Dorota* RK 1583, *Marusza Bolbasowna Hrehorowa Sieniczina Lachowiecka* IW 1612.

Отже, жінки-шляхтянки мали власну систему найменувань, визначену статтю і системою тогочасних соціальних відносин.

1. Історія української культури / за ред. Я. Ісаєвича. – К., 2001. – Т. 2.
2. *Старченко Н.* Становище жінки-шляхтянки на Волині другої половини XVI – початку XVII ст.: майновий та правовий аспекти : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Н. Старченко ; НАН України, Інститут східноєвропейських досліджень. – К., 2001.
3. Засоби й способи найменування жінок у давній Україні описували:
Гумецька Л. Нарис словотворчої системи української актової мови XIV–XV ст. : [монографія] / Л. Гумецька. – К., 1958. – С. 30–34; *Сенів М.* Основні способи й засоби ідентифікації жінки в писемних пам'ятках української мови XIV–XVIII ст. / М. Сенів // З історії української лексикології. – К., 1980. – С. 160–200. Натомість на Лемківщині в XVI–XIX ст. цю проблему досліджував *Е. Волниц-Павлівська* (*Wolnicz-Pawłowska E.* Dawne łemkowskie nazwy kobiece na tle antropimii sąsiednich gwar / *E. Wolnicz-Pawłowska* // *Onomastica*. – Kraków, 1986. – Т. 30. – С. 133–141 та *Wolnicz-Pawłowska E.* Z dawnej antropimii łemkowskiej. Nazwy kobiet z sufiksem -'anka/ *E. Wolnicz-Pawłowska* // *Nazwy własne a wyrazy pospolite w języku i tekście*. – Opole, 1986. – С. 251–258).
4. *Szulowska W.* Imiennictwo dawnej ziemi halickiej i lwowskiej : [монографія] / W. Szulowska. – Warszawa, 1992.
5. *Dacewicz L.* Nazewnictwo kobiet w dawnym powiecie mielnickim (XVI–XVII) : [монографія] / Dacewicz L. – Białystok, 1994.

Використані джерела

- AGK 1684** – *Akta grodzkie krzemienieckie* 1684, Nabytki, oddz. I, sygn. 60 – wybór, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (AGAD).
- AS 1501–1569** – Archiwum ks. Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie, t. I, III, IV, VI. – Lwów, 1887–1910.
- DL 1569** – *Dygnitarze i szlachta powiatu łuckiego składają przysięgę na wierność Koronie polskiej w grodzie łuckim, 1569*, [w:] *Akta Unji Polski z Litwą 1385–1791*. Wyd. S. Kutrzeba i W. Semkowicz. – Kraków, 1932.
- DW 1569** – *Dygnitarze, szlachta i mieszczenie powiatu włodzimierskiego składają przysięgę na wierność Koronie polskiej wobec komisarza królewskiego Jana Fali-bowskiego, 1569*, [w:] *Akta Unji Polski z Litwą 1385–1791*. Wyd. S. Kutrzeba i W. Semkowicz. – Kraków, 1932.
- ІВ 1573** – *Инвентарь замка и мѣстечка Буремль, съ исчисленіемъ крестьянскихъ повинностей и даней, 1573*, [w:] *Архивъ Юго-Западной Россіи, издаваемый Коммиссією для разбора древнихъ актовъ*, ч. VII, т. I. – Кієвъ, 1886.
- ІВ 1631** – *Інвентарз тајетнощі Вохурзунської, 1631*, [w:] *Архивъ Юго-Западной Россіи, издаваемый Коммиссією для разбора древнихъ актовъ*. – Кієвъ, 1876. – Ч. VI, т. 1.
- KG XVI–XVIII** – *Wypisy z Ksiąg Grodzkich Krzemienieckich, Łuckich, Włodzimierskich, XVI–XVIII w.*, [w:] *Архивъ Юго-Западной Россіи, издаваемый Коммиссією*

- для разбора древнихъ актовъ. – Київ, 1876–1910, cz. 1, t. 4; cz. 2, t. 2; cz. 2, t. 3; cz. 3, t. 5; cz. 5, t. 1; cz. 6, t. 1–2.
- LK 1663** – *Lustracja dóbr krzemienieckich, 1663*, ASK, oddział XLVI, sygn. 17, AGAD.
- LW 1663** – *Lustracja dóbr włodzimierskich, 1663*, ASK, oddział XLVI, sygn. 17, AGAD.
- PNL 1677–1679** – *Перепись населения Луцкаго повѣта, по поводу сбора поголовной подати въ 1677–1679 г.*, [w:] *Архивъ Юго-Западной Россіи, издаваемый Коммиссією для разбора древнихъ актовъ*. – Київ, 1905. – Ч. VII, т. III.
- PW 1662** – *Перепись поселеній и дымовъ Волынскаго воеводства при взиманіи подымнаго 1662 г.*, [w:] *Архивъ Юго-Западной Россіи, издаваемый Коммиссією для разбора древнихъ актовъ*. – Київ, 1905. – Ч. VII, т. III.
- PWW 1621** – *Rejestr popisu wojska wołyńskiego na pospolite ruszenie 1621*, Varia Archiwalne z Biblioteki Narodowej, sygn. 5, AGAD.
- PZŁ** – *Popis zamku luckiego*, [w:] Al. Jabłonowski, *Rewizja zamków ziemi wołyńskiej w połowie XVI w.*, Źródła dziejowe, t. VI. – Warszawa, 1877.
- RŁ** – *Regestr poboru z woj. wołyńskiego, powiatu luckiego, 1583 r.*, [w:] Al. Jabłonowski, *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. Ziemia Ruskie. Wołyń i Podole*, t. VIII, Źródła dziejowe, t. XIX. – Warszawa, 1889.
- RW** – *Regestr poboru z woj. wołyńskiego, powiatu włodzimierskiego, 1583 r.*, [w:] Al. Jabłonowski, *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. Ziemia Ruskie. Wołyń i Podole*, t. VIII, Źródła dziejowe, t. XIX. – Warszawa, 1889.
- TU** – *Торгівля на Україні XIV – середина XVII століття*, упоряд. В. Кравченко, Н. Яковенко. – К., 1990.
- WH** – *Волынські грамоти XVI ст.* / упоряд. В. Б. Задорожний, А. М. Матвієнко. – К., 1995.

NAMES OF NOBLE WOMEN IN VOLYN IN THE 16TH AND 17TH CENTURIES

Irena Mytnik

University of Warsaw,
ul. Szturmowa 4, 02-678 Warsaw, Poland
iwmytnik@uw.edu.pl

The article aims to explore the social aspects of Ukrainian anthroponomical stock in the 16th and 17th centuries which concerns female representatives of the most privileged class of noble women in Volyn. It presents and describes their baptismal names, personal identification formulae (naming styles), which, being additional identifiers, were a language measure for social differentiation of a person in the society. To elucidate the problem a range of scantily studied sources of the 16th and 17th centuries were used. The author expresses the opinion that ways and means of naming noble women, which were different in the documents of various genres, show the dependence on social and cultural factors.

Key words: names of noble women, appellatives, personal identification formulae, patronyms.

НАИМЕНОВАНИЕ ЖЕНЩИН-ШЛЯХТЯНОК НА ВОЛЫНИ В XVI–XVII ВВ.

Ирена Мытник

*Варшавский университет
ул. Штурмова, 4, г. Варшава, Польша 02-678
iwmytnik@uw.edu.pl*

Рассмотрены признаки украинского антропонимикона представительниц высшего привилегированного слоя – шляхтянок волынской земли XVI–XVII вв. Описаны имена, полученные при крещении, антропонимные формулы, которые, служа идентификации, становились языковым средством социальной дифференциации личности в обществе того времени. Для раскрытия проблемы использован ряд малоизвестных источников XVI–XVII вв. Высказано мнение, что средства и способы наименования женщин-шляхтянок, различающиеся в разножанровых документах фиксации, иллюстрируют свою зависимость от социально-культурного фактора.

Ключевые слова: наименование женщин-шляхтянок, апеллятивы, антропоформулы, патронимы.

Стаття надійшла до редколегії 02.11.2011
Прийнята до друку 16.11.2011